

УДК: 34. 03

**ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ЯК ХАРАКТЕРНА РИСА
ФУНКЦІОНУВАННЯ СТІЙКОЇ ДЕМОКРАТІЇ**

кандидат юридичних наук, Музичук К. С.

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Україна,
Луцьк

Дослідження значення принципу верховенства права у дотриманні демократії. Доведено наявність стійкого зв'язку між верховенством права і демократією: чим вищий рівень демократії в державі, тим конвенційні права і свободи людини є менш обмеженими. Розкрито правову суть принципу верховенства права з позиції демократії: право людини має більший сенс, аніж право, надане їй державою. Обґрунтовано еволюцію принципу верховенства права. Встановлено, що під час захисту судами конвенційних прав і свобод людини, повинен панувати дух верховенства права щодо недопустимості їх надлишкового обмеження попри межі, визначені демократією. Наведено прецеденти, які підтверджують правильність висновків (інформаційний аспект).

Ключові слова: демократія, верховенство права, інформаційні права і свободи людини.

Музычук Е. С. Верховенство права как характерная черта функционирования устойчивой демократии / Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки, Украина, Луцк.

Исследование значения принципа верховенства права в соблюдении демократии. Доказано наличие устойчивой связи между верховенством права и демократией: чем выше уровень демократии в государстве, тем конвенционные права и свободы человека менее ограничены. Разкрыта правовую сущность принципа верховенства права с позиции демократии: право человека имеет больший смысл, чем право, представленное ей государством.

Обосновано еволюцію принципу верховенства права. Установлено, що во время защиты судами конвенционных прав и свобод человека, должен господствовать дух верховенства права относительно недопустимости их излишнего ограничения вне пределов, определенных демократией. Приведено прецеденты, подтверждающие правильность выводов (информационный аспект).

Ключевые слова: демократия, верховенство права, информационные права и свободы человека.

Muzychuk K. S. The Law-domination as the specific feature of Democracy functioning / Lesya Ukrainka Eastern European University, Ukraine, Lutsk.

This research is devoted to the principal of law-domination significance in the democracy development. In this work the existence of direct correlation between law domination and democracy is proved: as higher is the democracy level in the state, as lesser are limited human rights. The juristic plot of dominating principal from the point of view of democracy is disclosed. The human right appeared to be more reasonable than the juristic right is, which is given by state. Besides the evolution of law domination principal is in research stated. It was defined, that in the procedure of human right guarantee, carried out by courts, the atmosphere of law domination should be provided in order to avoid its unreasonable limitations. In the research is reflected the set of precedent cases, which can illustrate the correctness of made conclusions.

Key words: democracy, the rule of law, informative rights and freedoms of man.

Вступ. Прагнення України вступити до ЄС потребує демократизації судової діяльності. Захистити фундаментальні права людини без чіткого дотримання принципу верховенства права неможливо.

Принцип верховенства права був предметом дослідження С. П. Головатого, П. М. Рабіновича, С. В. Шевчука, В. В. Костицького, І. І. Манукяна та інших науковців. Ці дослідження спирались на розрізнені прецеденти ЄСПЛ, відповідали певному часовому періоду. Проте, в системі однієї категорії прав

людини, зокрема, інформаційних прав, еволюційність цього принципу досліджена недостатньо.

Формулювання мети статті та завдань. Метою даного дослідження було відібрати рішення ЄСПЛ, які торкаються захисту інформаційних прав і свобод людини, вивчити еволюцію принципу верховенства права, з'ясувати правове тлумачення цього принципу з позиції демократії, враховуючи вимоги сьогодення.

Прецедентна практика ЄСПЛ не пропонує визначення принципу верховенства права. Його правова суть проявляється в конкретних справах Суду.

У справі "Голдер проти Сполученого Королівства" зустрічаємо: *"...Преамбула не включає верховенство права до переліку завдань і цілей Конвенції, а лише вказує на нього як на характерну рису спільної духовної спадщини держав-членів Ради Європи"* [1, п.24]. Враховуючи, що метою створення ЄС є побудова демократичного суспільства, а також те, що дотримання та подальша реалізація прав людини та основоположних свобод найкраще забезпечується ефективним функціонуванням демократії, стверджуємо: згаданою характерною рисою спільної духовної спадщини є демократія. Сказане дозволяє вважати на наявність стійкого зв'язку між верховенством права і демократією: верховенство права проявляється в тих країнах, які прагнуть до демократії.

На користь зробленого висновку можна навести твердження судді ЄСПЛ у відставці В. Буткевича: "Уряди, які підписали Конвенцію, виходили з глибоких переконань, що "рішення зробити перші кроки на шляху до колективного забезпечення певних прав, проголошених у Загальній декларації, є абсолютною вірою у застосування верховенства права"» [2, с.59]. Із процитованого можна зробити висновок, що колективне забезпечення фундаментальних прав людини у демократичному суспільстві без застосування верховенства права неможливе. Ще одне підтвердження: *«Проте Суд, як і Комісія, вважає, що було б помилкою бачити у цьому посиланні "не більш ніж*

риторику", що не складає інтересу для тлумачення Конвенції. Уряди, що підписали Конвенцію виходили з глибокої віри у верховенство права» [1, п.24].

Попри те, що принцип верховенства права розглядається в щільному переплетінні з відстоюванням демократії, окремі його сторони є зрозумілими з прецедентів:

1. *«...Суд чітко визначив лише одне завдання утвердження принципу верховенства права: право людини має більш широкий сенс, аніж право, надане їй державою. Більше того, цей принцип має захистити людину від всесильності держави» [Там само, п.24].* На нашу думку, чим вищий рівень демократії в державі, тим права людини і свободи (гарантовані Конвенцією [3]) є менш обмеженими. У даному випадку фундаментальне право ставиться над державою, тобто фундаментальне право верховенствує над тим правом, для якого держава встановила певні рамки. Тоді очевидно, що в абсолютному демократичному суспільстві державні обмеження фундаментальних прав і свобод, визначених Конвенцією, зведуться до нуля. У такому, чисто теоретичному, демократичному суспільстві поняття «верховенство права» буде зайвим: гарантування фундаментальних прав забезпечується повністю (на 100%).

Так як абсолютного демократичного суспільства не буває, бо є людський фактор, який потребує виховання суспільства в дусі демократії, то верховенство права є вічним принципом, який лежить в основі оцінки судами правильності обмеження конвенційних прав і свобод людини з позиції демократії. Іншими словами, це базовий принцип судів, який сприяє зведенню до мінімуму державного втручання в права і свободи, гарантовані Конвенцією. На основі викладених міркувань стверджуємо, що верховенство права і є та духовна спадщина держав-членів Ради Європи, яка регулює державне втручання в конвенційні права і свободи в умовах демократичного суспільства. По-іншому, під час захисту прав і основоположних свобод людини, гарантованих Конвенцією, в роботі судів повинен панувати дух верховенства права щодо

недопустимості будь-якого надлишкового їх обмеження попри межі, визначені побудовою демократичного суспільства.

2. *«Якість закону вимагає того, щоб він був сумісний з верховенством права, положення, яке властиве і поширюється на всі статті Конвенції»* [4, п.50]. Із цього прецеденту видно, що захист будь-якого гарантованого Конвенцією права людини вимагає застосування принципу верховенства права, для цього межі державного втручання мають бути чітко обмежені (звужені) законом, у чому і полягає його якість.

3. *«... стаття 8 п.2 Конвенції ... не обмежується тим, що відсилає до внутрішнього права, але говорить також про якість закону, який має відповідати принципу "верховенства права". Дане положення "припускає ..., що у внутрішньому праві мають існувати обмежувальні міри від свавільного втручання влад в здійснення своїх прав, гарантованих пунктом 1 ..."»* [5, пп.26,27; 6, п.79]. Наведений прецедент повністю узгоджується з тими міркуваннями, які викладені нами у пункті 1.

4. *«...кожній людині, права якої можуть бути обмежені державою, повинен бути "...гарантований мінімальний ступінь захисту, на який мають право громадяни в умовах верховенства права в демократичному суспільстві»* [6, п.79; 5, п.36].

Окрім наведених прецедентів, які розкривають правовий зміст принципу верховенства права, розглянемо і ті, в яких захищаються інформаційні права і свободи людини.

5. *«Більше того, Суд має бути впевненим щодо існування адекватного захисту від зловживання, оскільки система заходів таємного спостереження, що розроблена для захисту національної безпеки та громадського порядку, пов'язана з ризиком порушення або навіть зруйнування принципів демократії на підставі її захисту* [7, п.52; 6, пп.49-50]. *Такі гарантії мають бути встановлені законом та мають застосовуватись до нагляду за діяльністю відповідних органів або служб. При наглядових провадженнях мають дотримуватися цінності демократичного суспільства настільки добросовісно,*

наскільки це можливо, зокрема верховенство права, про що прямо говорить у Преамбулі Конвенції. Верховенство права між іншим (*inter alia*) передбачає, що втручання органів виконавчої влади у права осіб має підлягати ефективному контролю, який зазвичай має здійснюватись судовим органом, щонайменше як останньою інстанцією, оскільки судовий контроль надає найбільші гарантії незалежності, безсторонності та здійснення незалежного провадження» [6, п.55].

6. «...Оскільки здійснювані на практиці заходи таємного спостереження за обміном інформації є закритими для їх ретельного аналізу з боку осіб, яких це стосується, або з боку громадськості загалом, надання правової дискреції органам виконавчої влади у вигляді необмежених повноважень було б несумісним з принципом верховенства права. Отже, закон має з достатньою чіткістю визначити межі такої дискреції, наданої компетентним органам, і порядок її здійснення, з урахуванням законної мети даного заходу, щоб забезпечити особі належний захист від свавільного втручання» [7, п.49; 6, п.67; 8, п.56].

7. «Враховуючи обставини даної справи, Європейський Суд розглядає той факт, що заявник направив свою скаргу в особистому листі на адресу представника органу державної влади, компетентного розглядати подібні питання, як такий, що має вирішальне значення при оцінці співрозмірності втручання. Сама можливість інформувати органи державної влади про поведінку державних службовців, яке ними розглядається як невірне чи незаконне, є однією із складових принципу верховенства права. У зв'язку з цим Європейський Суд звертає увагу на недвозначне положення, що міститься в Постанові Пленуму Верховної Ради Російської Федерації, відносно "повідомлення відомостей особі, якої вони торкаються", яка не може визнаватись її поширювачем і, відповідно, не є основою для звернення до суду з позовом про дифамацію...» [9, п.26].

Наведений прецедент показує, що принцип верховенства права забезпечує бажання громадян жити в демократичному суспільстві і прагнення кожного до вдосконалення цього суспільства.

Виходячи з аналізу прецедентної практики Суду, колишній суддя ЄСПЛ В. Буткевич пропонує, враховуючи на відсутність визначення верховенства права, спиратись на п'ять основних цінностей, які відображають верховенство права і яких цей принцип вимагає дотримуватися: 1) захист прав і свобод людини; 2) функціонування держави та її органів, зв'язаними виконанням права, заборона державного свавілля; 3) дотримання принципу рівності суб'єктів права (фізичних і юридичних осіб) перед законом; 4) забезпечення законності та порядку в суспільстві; 5) наявність ефективного і передбачуваного правосуддя (право на доступ до суду, право на справедливий судовий розгляд та ін.) [2, с.61].

Прикладом порушення принципу верховенства права з прецедентної практики Суду може бути такий: *«...пану Крюслену не був гарантований мінімальний ступінь захисту (від прослуховування через третю особу – К.М.), на який мають право громадяни в умовах верховенства права в демократичному суспільстві»* [6, п.79].

Висновки. Верховенство права властиве тим країнам, які прагнуть до демократії. Без дотримання цього принципу колективне забезпечення прав людини в суспільстві неможливе. Помічено тенденційність: зростання рівня демократії в державі зводить до мінімуму державне обмеження інформаційних прав і свобод людини. Будь-який закон має відповідати принципу верховенства права, тобто містити механізм від свавільного втручання держави. Зловживання державою правом на втручання в конвенційні права людини руйнує демократію, тому суди повинні здійснювати ефективний контроль за втручанням органів влади у права осіб, а межі правової дискреції мають бути чітко прописані в законі.

На перспективу подальших розвідок можна віднести еволюцію принципу верховенства права.

Література:

1. Рішення ЄСПЛ від 21 лютого 1975 р. у справі «Голдер проти Сполученого Королівства» (№ 4451/70).
2. Буткевич В. Якість закону і питання ефективності застосування рішень Європейського суду з прав людини судами України / В. Буткевич // Право України. – 2011. – № 7. – С.48-63.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод з поправками, внесеними відповідно до положення Протоколів №№ 11 та 14 з Поправками №№ 1, 4, 6, 7, 12 та 13. – Страсбург: Секретаріат Європейського суду з прав людини. – 2014. – 24 с. – (Український переклад).
4. Рішення ЄСПЛ від 25 червня 1996 р. у справі «Амуур проти Франції» (№ 19776/92).
5. Рішення ЄСПЛ від 24 квітня 1990 р. у справі «Круслен проти Франції» (серія А, № 176 А,В).
6. Рішення ЄСПЛ від 2 серпня 1984 р. у справі «Мелоун проти Сполученого Королівства» (серія А, № 82).
7. Рішення ЄСПЛ від 2 листопада 2006 р. у справі «Волохи проти України» (№ 23543/02).
8. Рішення Великої палати ЄСПЛ від 16 лютого 2000 р. у справі «Аманн проти Швейцарії» (№ 27798/95).
9. Рішення ЄСПЛ від 5 жовтня 2006 р. у справі «Захаров проти Росії» (№ 14881/03).

References:

1. Decision of ECHR from February, 21, 1975, in business Golder against in the United Kingdom, № 4451/70.
2. Butkevych V. Yakist zakonu i pytannya efektyvnosti zastosuvannya rishen Yevropeyskoho sudu z prav ludyny sudamy Ukrainy / V. Butkevych // Pravo Ukrainy. – 2011. – № 7. – S.48-63.
3. European Convention of Human Rights. European Court of Human Rights. Council of Europe. F – 67075. Strasbourg cedex. – 55 s.

4. Decision of ECHR from June, 25, 1996 in business Amuur against in France, № 19776/92.
5. Decision of ECHR from April, 24, 1990 in business Kruslin against in France, A-176 A,B.
6. Decision of ECHR from August, 2, 1984 in business Malone against in the United Kingdom, A-82.
7. Decision of ECHR from November, 2, 2006 in business Volokhy against in Ukraine, № 23543/02.
8. Decision Grand Chamber of ECHR from February, 16, 2000 in business Amann against in Switzerland, № 27798/95.
9. Decision of ECHR from October, 5, 2006 in business Zakharov against in Russia, № 14881/03.